

УДК 272/273:26]-675-732.3/.4"1965/..."

DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2023.18.15>

КАТОЛИЦЬКО-ЮДЕЙСЬКИЙ ДІАЛОГ ПІСЛЯ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

ЮЩИШИНА Ірина

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

вул. Тургенєвська 18/24, м. Київ, Україна

e-mail: iryana.zvolyni@gmail.com

ORCID [0000-0003-1034-0722](https://orcid.org/0000-0003-1034-0722)

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/4745920/iryana-yushchysyna/>

Бібліографічний опис статті: Ющишина І. (2023). Католицько-юдейський діалог після Другого Ватиканського собору. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, (18), 174–182. doi: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2023.18.15>

Анотація. *Мета дослідження: проаналізувати католицько-юдейський діалог від 1965р. до сьогодні, показати тенденції цього діалогу та напрямки(богословський, соціальний та політичний).*

Методологія. Було застосовано такі методи: пошуковий, історичний, порівняльно-історичний, метод аналізу та синтезу, метод узагальнення.

Наукова новизна. Наукова новизна цієї теми полягає в тому, що у цій роботі вперше простежені тенденції католицько-юдейського діалогу, його напрямки та приблизна динаміка.

Висновки:

1) Основним дороговказом католицько-юдейського діалогу стали документи Другого Ватиканського собору.

2) Цей діалог відбувається у формі зустрічей, зборів та різних заходів.

3) Діалог проводиться у трьох напрямках: соціальному, політичному та богословському.

4) Найяскравіше Богословський напрямок діалогу проявився від Другого Ватиканського собору до середини 80-х років та при понтифікаті Папи Бенедикта XVI. При Папі Франциску спостерігається комбінація цих напрямків. Політичний напрямок цього діалогу проявляється на початку 90-х років, коли Папа Іван Павло II вів переговори з Державою Ізраїль. Соціальний напрямок діалогу проявляється найкраще з другої половини 80-х років по 2005 р. Ці межі окреслені досить умовно, оскільки кожен напрямок не проводиться індивідуально, а лише у тій чи іншій комбінації напрямків, але у більшій чи меншій мірі.

Ключові слова: *міжрелігійний діалог, богословський діалог.*

CATHOLIC-JEWISH DIALOGUE AFTER THE SECOND VATICAN COUNCIL

Summary. The purpose of the study: to analyze the Catholic-Jewish dialogue since 1965. to date, show the trends of this dialogue and directions (theological, social and political).

The research methodology. The following methods were used: search, historical, comparative-historical, method of analysis and synthesis, method of generalization.

Scientific novelty. The scientific novelty of this topic is that in this work for the first time the tendencies of the Catholic-Jewish dialogue, its directions and approximate dynamics are traced.

Key words: *interreligious dialogue, theological dialogue.*

Постановка проблеми. Міжрелігійний діалог, зокрема між юдаїзмом та конфесіями християнства – це актуальна досі тема, яка розвивається до сьогодні. Він діє у різних напрямках, має свою динаміку, закономірності та контекст. Тому, важливо розглядати міжрелігійний діалог у контексті його хоча б умовної класифікації. У цій статті діалог між юдаїзмом та католицизмом представлений у трьох напрямках: соціальний, політичний та богословський. Соціальний напрямок являє собою вирішення питань релігійної свободи, взаємовідносин між прихильниками протилежних релігій, та інше. Політичний напрямок – це взаємовідносини між Ватиканом та Державою Ізраїль, надання цій державі позитивної теологічної оцінки з боку Папи Римського, становлення дипломатичних відносин, обговорення становища католицьких релігійних громад на території Держави Ізраїль та інше. Богословський напрямок являє собою обговорення релігійних текстів, церковних документів, богословські диспути тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темою діалогу між юдеями та католиками здебільшого займаються Петро Октаба, Петро Глазда – найвідоміші, які займаються темою діалогу юдеїв та католиків. Інші, наприклад Корнійчук Ю. Ю. – це науковці, які займаються темою діалогу християнства та юдаїзму, але акцентуючи увагу на інших конфесіях християнства(православ'я або ж протестантизм). Багато уваги цьому діалогу приділила дослідниця Хелен Фрай. Проте, я не знайшла статті суто про аналіз католицько-юдейського діалогу саме після Другого Ватиканського собору, тому я при написанні статті часто застосовувала у якості джерел мас-медіа, аби вдалося відобразити процес цього діалогу.

Виклад основного матеріалу. Я почну виклад основного матеріалу з основних відомостей про католицько-юдейські відносини, оскільки їх висвітлення необхідне для подальшого пояснення того, як неоднозначні відносини зі складнощами перейшли у стадію діалогу. Другий Ватиканський собор, що тривав з 1962 р. по 1965 р. став коронною подією у відносинах Католицької Церкви з представниками юдаїзму, хоча в минулому, при різних політичних режимах та ідеологіях, які мали вплив на міжрелігійні процеси,

такі відносини неможливо було назвати діалогом(за винятком поодиноких випадків), («Nostra aetate»: початок...», 2020).

Від I ст., від започаткування християнства відбувався конфлікт між юдеями та ранніми представниками церкви через те, що останні розвивали концепцію церкви як наслідниці Ізраїлю. Крім того, відрізнявся підхід до трактування основних юдейських писань та доцільності їх перекладу, а непорозуміння підходу до постаті Ісуса Христа та його вчення стало мало не ключовою причиною богословського конфлікту між католиками та юдеями.

У добу середньовіччя, ситуацію ускладнило домінування теократії у Європі, яка проводила інквізицію та політику місіонерства. Навіть започаткування вивчення івриту та арабської мови для диспуту з мусульманами та юдеями, що відбулось на XV вселенському соборі Вієнському (1312 - 1313 рр.) не допомогли подолати протиріччя.

У другій половині XVII ст. серед ордену єзуїтів появилися ті, хто виступив проти репресій над юдаїзму та над нащадками юдеїв. Проте, це був такий же виняток, як і пропозиція двох сімнадцятирічних священників(братів Леман) навернутися юдеям у християнство, яка піддалася критиці з обох сторін: католицької та юдейської.

На початку XX ст. були поодинокі випадки союзів з католиками та юдеями, задля власних інтересів, але все одно до 40-х років ці стосунки набували нових складнощів.

На початку 1940-х років, у воєнний період, коли поширювалась нацистська державна ідеологія, відбувся парадокс у цих міжрелігійних відносинах. Адже, прихильники нацизму нетерпляче ставились до того, що католицизм і взагалі християнство має коріння з юдаїзму і осіб з єврейського народу серед католицьких святих.

Це заставило католицьке духовенство подивитися на юдеїв як на своєрідних союзників, оскільки Католицька церква усвідомила, що має коріння спільне з юдеями (Павел IV, II Ватиканський собор и начало діалогу с иудеями, 2014).

Щодо реакції католицького духовенства антисемітизм з боку нацистської німецької влади, то відомо, що Папа Пій XII залишався осторонь винищення представників єврейського народу, за що і вибачиться Папа Іван Павло II у майбутньому (100 вибачень Папи Римського.2001).

Проте, Папа Пій XII започаткував всередині церкви вилучення антисемітських висловів з католицьких катехізисів та посібників богослов'я. А його наступник Іван XXIII вносив відповідні зміни у літургії, почав обговорювати антисемітські вислови у Новому Завіті. Навіть було започатковане спеціальне відомство відносин між католицькою церквою та юдеями.

1962 р. він ініціював II Ватиканський собор, який поставив мету: відкрита та реабілітована після усіх протиріч в історії Католицька Церква. Потрібно було обговорити питання богословські: тексти молитов, катехізисі, богословських посібників, певних концепцій і т.д. Тобто у цих питаннях

Католицька церква постає як осередок богословського вчення і навіть все таки як його господар. Крім того, не обійшлося без питань соціальних: відношення Католицької церкви до інших релігій та їх представників, питання залишків антисемітизму у соціальному вченні та у самій соціальній структурі церкви, свобода віросповідання, суспільні цінності, мир між представниками різних релігій, відносини церкви і сучасного світу. Була прийнята низка документів, основний з яких – це декларація «Nostra aetate» (з лат. «Наш час») про відношення католицької церкви до інших релігій, яке стане основним положенням та дороговказом у відносинах з юдаїзмом. У декларації підкреслюється єврейське походження основних постатей у християнстві, духовний зв'язок між юдеями та християнами, пошук спільних праотців та ін. Було додано, що усі народи придуть до істини і євреї також перебувають у цьому контексті. Крім того, у ній є натяк на зняття етнічної відповідальності євреїв за страту Ісуса Христа, який прийняв страждання за все людство, враховуючи і євреїв.

Там є і аргументи зв'язку юдаїзму та християнства: віра в Бога, що є творцем, обов'язковість виконання 10-ти заповідей Мойсея, спільна повага до цінностей Тори і спільні пророки (Документи II Ватиканського Собора...), («Nostra aetate»: початок...).

Після собору був заснований секретаріат міжрелігійних відносин, поява якого свідчить про новий етап комунікації Католицької Церкви з іншими віросповіданнями, враховуючи і юдаїзм («Церковь католическая», Электронная еврейская энциклопедия...»).

Папська Рада зі сприяння християнські єдності, у якій було спеціальне бюро, вела боротьбу з антисемітизмом. Євреїв почали вважати тим народом, який зберіг важливі для християнства джерела («Церковь католическая», Электронная еврейская энциклопедия...»).

Обоє сторін бачили ефект проведення діалогу. Тому, на одній із зустрічей представників католицизму та юдаїзму, що відбулася в Римі у грудні 1970 р., була прийнята традиція щорічних таких же зустрічей, які проводились після цього міжнародним комітетом взаємодії католиків та юдеїв, що був заснований на рік пізніше. Систематизувавши діалог, передбачалося, що він дасть більшого ефекту і задовільнить інтереси обох його сторін.

Такі щорічні зустрічі відбувались на теми антисемітизму, християнсько-юдейської дружби та богословських диспутів («Церковь католическая», Электронная еврейская энциклопедия...»).

22 жовтня, 1974 р. – Папою Павлом VI було засновано незалежну комісію з релігійних відносин з юдеями, приєднуючи її до Секретаріату єдинства християн, а не до секретаріату міжрелігійних відносин, щоб підкреслити братерство християнства і юдаїзму. Тобто він продовжив після собору традицію налагодження сосунків з юдеями та вшанування спільних цінностей, що зазначені у Торі. («Церковь католическая», Электронная еврейская энциклопедия...»).

1978 р., Кароль Войтила стає новим понтифіком і обирає собі ім'я Іван Павло II. У своїй релігійній діяльності він слідував декларації «Nostra aetate», конституції священної літургії та іншим документам, оскільки у них були закладені принципи толерантності до юдаїзму та інших релігій. (Прес-служба Секретаріату Синоду Єпископів УГКЦ, «Nostra aetate»: початок...), (Павел IV, II Ватиканський собор...).

Від 1978 р. продовжувались вище зазначені щорічні міжрелігійні зустрічі у Німеччині, Великобританії, Італії та Римі, що проводились на теми релігійної свободи, кризи традиційних цінностей, та їх передачу наступним поколінням. Також, було обговорення теми насильства у сучасному світі, сенсу людського буття і святості. Крім того, було обговорено питання гідності людини у релігійних писаннях та її «образ Бога» («Церковь католическая», *Электронная еврейская энциклопедия...*).

Загалом, міжрелігійний діалог був не лише про співжиття вірян різних віросповідань та інші його соціальні аспекти, але і про богословські питання.

З метою поглибити богословський характер діалогу з юдеями, Папа Іван Павло II випускає ряд енциклік. Наприклад: «Передавання катехизи», «Відкупитель людини», «Сотий рік». У них розкривається концепція поваги до кожної людини як до «образу Бога» («Церковь католическая», *Электронная еврейская энциклопедия...*).

17 листопада, 1980 р. – у Німеччині, в м. Майнца Папа Іван Павло II наголосив, що євреї – це «народ Божий» і що їхній «завіт» не скасовувався і що юдаїзм – це релігія, яка є актуальною.

На початку 80-х років постає питання про визнання Ватиканом Держави Ізраїль, хоча раніше Папа Іван Павло II підкреслював право євреїв на свою батьківщину та називав цю державу офіційною назвою. Але, щоб його визнання Держави Ізраїль було формально визначене, потрібен був час на роздуми, у яких йшлося про те, що своїм визнанням цієї держави Папа міг зіпсувати відносини з арабськими країнами («Церковь католическая», *Электронная еврейская энциклопедия...*).

Нерішучість Ватикану у цьому питанні стане одним із чинників ускладнення діалогу з юдеями. Перший період, що тривав до ускладнень, характеризувався щорічними систематичними зустрічами на соціальні і богословські теми, а політичні теми виникали, проте, не на рівні формально визначених рішень (Хелен П. Фрай, 2002, с. 179-180).

На ускладнення діалогу католиків та юдеїв вплинули такі фактори: досі не було визнано Державу Ізраїль, ще несформовані на той час цінності міжрелігійної толерантності у пострадянського суспільства, заснування монастиря на території Освенціму.

Після того, як у Польщі, був заснований монастир на території колишнього концтабору, щорічні зустрічі припинилися на кілька років. Але при всіх складнощах для вирішення непорозумінь у травні була заснована комісія, спеціалізація якої – вивчення відносин католиків з юдаїзмом та євреями в соціальних умовах Польщі.

Але Папа Іван Павло II 1986 р. відвідав Римську синагогу, що стало вагомим кроком у подоланні складнощів у діалозі та історичною подією.

Також, черниці монастиря на території колишнього концентраційного табору перейшли на іншу територію.

До того ж, Папа вибачився за відсутність опору з боку Католицької Церкви нацизму у минулому і надав позитивну теологічну оцінку Держави Ізраїль («Церковь католическая», Электронная еврейская энциклопедия...), (Римо католицька парафія св. Валентина м. Калуш, Іван Павло II в синагозі).

Період ускладнень (сер. 80-х-1990 р. р.) дав зрозуміти, що потрібно у діалозі поглибити соціально-політичні питання, тому що у сфері богослов'я.

Після смерті понтифіка єврейські громади та їх керівники вшанували його та згадували те, як він дотримувався своєї миротворчої позиції (Янкл Магид, «Когда раввин...»), («Родной дом Иоанна Павла II...»).

Обговорення богословських аспектів та нові непорозуміння відбулися вже при понтифікаті Бенедикта XVI, хоча окрім цього були і нові позитивні моменти у діалозі з юдеями. Його понтифікат тривав з 19 квітня 2005 р. по 28 лютого 2013р. Він притримувався думки, що юдаїзм і християнство – це два способи трактування Писання і розмірковував на тему місії серед юдеїв. Він вважав, що Ісус Христос наказав своїм учням займатись місіонерством серед усіх народів, але чи займатись ним серед євреїв – не було відомостей. Понтифік припустив, що це було обумовлено тим, що євреї вже знали «невідомого Бога». Також, він підкреслював, що між юдеями та католиками потрібен діалог, а не місіонерство (Бенедикт XVI опублікував есе о католическо юдейском диалоге...).

Не можна не згадати, що він активно виступав проти антисемітизму і оприлюднив уривки зі своєї книги «Ісус з Назарету», які стосувалися відкидання звинувачення євреїв у смерті Ісуса Христа. Це мало богословський контекст (Папа відкинув провину євреїв за Ісуса...).

Одним із найважливіших заходів Папи у соціальних та політичних питаннях були відвідини Ізраїлю. Він закликав ізраїльтян та палестинців вирішити тривалий конфлікт на близькому Сході. В Ізраїлі він зустрівся з політиками обох сторін (Папа Римський засудив антисемітизм).

В той час багато ізраїльтян не зрозуміли наміру Папи Римського повернути в лоно церкви єпископа, який вносив власні заперечення у кількість жертв голокосту.

Також, неправильним вчинком для юдеїв видався намір Папи Римського беатифікувати Папу Пія XII. Вони пояснили своє обурення тим, що він під час свого понтифікату, яке припадає у часи Другої світової війни залишився осторонь, коли відбувались репресії проти євреїв. (Бенедикт XVI відстоює одного з своїх попередників).

Наступник Бенедикта XVI папа Франциск наголошує на єврейському корінні християнства, робить акцент на спільних цінностях та рисах, вважає,

що для того, аби краще розуміти християнство, потрібно вивчати юдаїзм (Великая хартия христианско иудейских отношений), (Папа про цінності).

Також, Папа Франциск ухвалив рішення розсекретити архіви та віднайти більше інформації про вище зазначеного папу Пія XII, аби все таки прийняти чітку позицію КЦ щодо нього (Голокост і папа Пій XII...).

13 вересня 2021 р. Папа Франциск зустрівся з представниками єврейської громади Словаччини, зокрема з головою Центрального союзу єврейських громад Словаччини.

Отже, цей понтифік працює у католицько-юдейському діалозі у богословському та соціальному напрямках, які можна уявити в цьому випадку як комбіновані між собою. Адже у сучасний період, міжрелігійний діалог розвивається у соціальному та богословському контекстах (Світлана Духович. «Рабин Джек Бемпорад: Що, як не релігія буде сумлінням суспільства?»...), (50-ти річчя Декларації Другого Ватиканського Собору...), (Папа зустрівся з юдеями і романи...).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, католицько-юдейський діалог почав розвиватися після Другого Ватиканського собору. Адже почалася систематизація діалогу, появилися спеціальні структури для його проведення, основні положення та навіть його окремі напрямки. До того, це були католицько-юдейські відносини зі складнощами, де елементи діалогу траплялися як виняток. Цей діалог продовжується та розвивається все краще і з кожним роком стає все нагальним прикладом сучасного перспективного міжрелігійного діалогу, який досить необхідний сучасному світові задля миру, спокою та розвитку населення у різних сферах життя, оскільки цінності ХХІ ст. – це відкритість та здатність йти на компроміс, також, це миротворчість та здатність на єднання задля вирішення глобальних проблем.

В Україні та країнах Західної Європи розвивається міжрелігійний діалог і все частіше він входить у теми наукових досліджень та конференцій, тому що цінностями сучасної науки є відкритість, доступність, плюралізм та конструктивний діалог. Тому, я вважаю, що ця тема розвиватиметься і набиратиме нових обертів у сучасній науковій діяльності богослов'я та різних розділах релігієзнавства.

REFERENCES

1. 50-ty richchia Deklaratsii Druhoho Vatykanskooho Soboru pro mizhrelihiinyi dialoh Nostra aetate [50th anniversary of the Declaration of the Second Vatican Council on Interreligious dialogue Nostra aetate]. (2015). Novyny. *Posolstvo Ukrainy pry sviatomu prestoli (Vatykan) ta pry suverennomu maliiskomu ordeni (za sumisnystvom)*. Retrieved from <https://vatican.mfa.gov.ua/news/41447-50-ti-richchya-deklaraciji-drugogo-vatikanskykogo-soboru-pro-mizhreligijnij-dialog-nostra-tate>.

2. 100 vybachen Papy Rymyskoho pered svitom» [100 apologies of the Pope to the world.].

3. *Ukrainska pravda*. (2001). *Ukrainska pravda*. Retrieved from [HTTPS://WWW.PRAVDA.COM.UA/NEWS/2001/10/26/2984748/](https://www.ppravda.com.ua/news/2001/10/26/2984748/).
4. Benedykt XVI vidstoiuie odnoho z svoikh poperednykiv – Pii XII [Benedict XVI defends one of his predecessors - Pius XII]. (2010). *Novyny. Mizhnarodni*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/1932263.html>.
5. Holokost i Papa Pii XII. Vatykan vidkryvaie arkhivy chasiv Druhoi Svitovoi viiny [The Holocaust and Pope Pius XII. The Vatican opens the archives of the Second World War]. (2020). *BBC News Ukraina*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-51713895>.
6. Ivan Pavlo II v synahozii [John Paul II in the synagogue]. (2011). *Rymo-katolytska parafiia sv. Valentyna m. Kalush*. Retrieved from https://katolickalush.ucoz.ru/news/ivan_pavlo_ii_v_synagozi/2011-04-07-639.
7. Khelen P. Fray. (2002). *Khristiansko-iudeyskiy dialog* [Christian-Jewish dialogue]. Moskva: Bibleysko-bogoslovskiy institut im. Sv. Apostola Andriya, 179-180 c.
8. Nostra aetate: pochatok dialogu z religiyami svitu [Nostra aetate: the beginning of a dialogue with the world's religions]. *Za materialami VaticanNews. Pressluzhba Sekretariatu Sinodu Episkopiv UGKTs. Sinod episkopiv Ukrainkoï Greko-Katolitskoï tserkvi*. (2020). Retrieved from <https://synod.ugcc.ua/data/nostra-aetate-pochatok-dialogu-z-religiyamy-svitu-3387/>.
9. O. Vadim Shaykevich (red.) vidavnistvo lits. LR. № 064583. (1996). *Dokumenty II Vatikanskogo Sobora. Deklaratsiya o religioznoy svobode* [Documents II of the Vatican Council. Declaration of Religious Freedom]. *Katolicheskaya informatsionnaya sluzhba*. Retrieved from https://cathmos.ru/wpcontent/uploads/2019/12/dokumenty_vtorogo_vatikanskogo_sobora.pdf.
10. Rodnoy dom Ioanna Pavla II pomogayut sokhranit evrei Krakova [The native house of John Paul II helps to save the Jew Krakow]. (2005). *Made for minds*. Retrieved from .
11. Svitlana Dukhovych. (2019). Papa pro tsinnosti ta tradytsii yudaizmu ta khrystyianstva [Pope on the values and traditions of Judaism and Christianity]. *Vatikan News*. Retrieved from <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2019-01/papa-pro-cinnosti-i-tradytsiyi-yudayizmu-j-hrystyianstva-v-biblii.html>.
12. Svitlana Dukhovych. (2019). Rabyn Dzhek Bemporad: Shcho, yak ne relihiia bude sumlinnyam suspilstva? [Rabbi Jack Bemporad: What if no religion will be the conscience of society?]. *Vatikan News*. Retrieved from <https://www.vaticannews.va/uk/world/news/2019-04/rabyn-bemporad-sho-yak-ne-religiya-bude-sumlinnyam-suspilstva.html>.
13. Papa Rymyskyi zasudyv antysemitizm [Pope Rymsky condemned anti-Semitism]. (2009). *BBC UKRAINIAN.com*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/world/story/2009/05/090511_israel_pope_it.

15. Papa vidkynuv provynu yevreiv za Isusa [The Pope saw the guilt of the Jews before Jesus]. (2011). *BBC News Ukraina*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/news/2011/03/110303_pope_jews_oh.
16. Papa zustrivsia z yudeiamy i romamy: upredzhennia «spotvoriuiut krasu ditei Bozhykh» [Pope meets with Jews and Roma: updates "distort the beauty of God's children"]. (2021). *Credo Svit*. Retrieved from <https://credo.pro/2021/09/300334>.
17. Pavel IV, II Vatikanskiy sobor i nachalo dialoga s iudeyami [Paul IV, Vatican II and began a dialogue with the Jews]. (2014). *Radio Vatikana*. Retrieved from <http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2014/05/13>.
18. Viktor Vladimirov. (2018). Benedikt XVI opublikoval esse o katolichesko-yudeyskom dialoge. [Benedict XVI published an essay on Catholic-Jewish dialogue.]. *Vatikan News*. Retrieved from <https://www.vaticannews.va/ru/vatican-city/news/2018-07/benedikt-xvi-opublikoval-esse-o-katolichesko-iudejskom-dialoge.html>.
19. Yankl Magid. (2010). Kogda ravvin molitsya za katolika [When a rabbi prays for a Catholic]. *Alef*. Retrieved from <https://eleven.co.il/judaism/and-other-religions/14613/#08>.

Висловлюю подяку доктору філософських наук, професору кафедри богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Остащуку Івану Богдановичу, за надання матеріалів.

*Стаття надійшла до редакції 25.06.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 13.07.2023 р.*